

Bir Ortaklaşım Alanı Olarak Barınma Üzerine Yeniden Düşünmek

Ege Cankurtaran, Nilay Ünsal Gülmez

MAKALENİN ADI **Bir Ortaklaşım Alanı Olarak Barınma Üzerine Yeniden Düşünmek**

Reconsidering Housing as a Communal Space
MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**

MAKALENİN KODU **EgeMim, 2025-2 (126), 38-47**

MAKALENİN YAZARLARI **Ege Cankurtaran, Ar. Gör.,**
Bahçeşehir Üniversitesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı
Bölümü;

Nilay Ünsal Gülmez, Prof. Dr., Bahçeşehir Üniversitesi,
Mimarlık Bölümü

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **25.12.2024**

MAKALENİN KABUL TARİHİ **10.02.2025**

YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **ege.cankurtaran@bau.edu.tr;**
nilay.gulmez@bau.edu.tr

ORCID **0009-0006-0674-0642;**
0000-0002-7047-4047

ÖZ Bu çalışma, günümüz barınma mekânlarını "bir arada olma" olgusu çerçevesinde ve paydaşlık, sahiplenme, yakınlık gibi kavramlar üzerinden yeniden ele alarak, mekânların sosyal etkileşim potansiyellerini ve toplumsal yapılarla olan ilişkilerini detaylandırmaktadır. Gözeneklilik, eşik mekânsallığı ve heterotopya kavramları üzerinden bir analiz sunan araştırma, bu kavramsal çerçeveden hareketle barınma mekânlarının nasıl iyileştirilebileceğini ve kolektif yaşam alanlarının toplumsal dayanışmayı nasıl destekleyebileceğini ortaya koyan bir tartışma sunmaktadır. Çalışmanın temel amacı, kentsel planlama ve barınma politikalarına yenilikçi yaklaşımlar sunacak bir kavramsal çerçeve geliştirmektir.

ANAHTAR KELİMELER Barınma, müşterekler, ortaklaşım mekânları, bir aradalık, gözeneklilik.

SAĞ ÜSTTE Kapalı müşterek yerleşim tipolojisi olarak Sulukule Mahallesi (üstte), giriş ve çıkışların sıkı bir şekilde denetlendiği güvenli yerleşim bölgesi örneği (altta) (Islam 2009; Le Goix 2002) (Görsel 1).

SAĞ ALTTA Açık müşterek mekânlar kapsamında Don Kışot işgal evi (üstte) ve Taksim Gezi Direnişi (altta) (Özdeniz, 2016; Çağlar, 2013) (Görsel 2).

1

Giriş

Türkiye’de 1980’lerden itibaren uygulanan neoliberal politikalar, kentsel alanları özel sermaye ve tüketim odaklı yaklaşımlarla dönüştürmüştür. Harvey’in (2013) belirttiği gibi, bu süreçte konutlar, barınma işlevinden çok değişim değerine odaklanan, mülkiyet temelli bir anlayışla yeniden biçimlenmiştir. Neoliberal küreselleşmeyle birlikte, konutların sosyal politika aracı olma potansiyeli azalırken, devlet politikaları giderek piyasa merkezli bir yaklaşımı benimsemiştir (Taşar ve Çevik, 2009).

Günümüz kentsel barınma ve sermaye politikaları kapsamında, konutlar giderek daha izole, içe dönük ve kentsel adalar içerisinde konumlanan büyük bloklarda, sınırlı metrekarelerle tanımlanan yaşam alanlarına dönüşmektedir (Stavrides, 2016). Hane halklarının küçülmesi, yüksek yaşam maliyetleri ve ekonomik zorluklar, bireyleri bu tür mekânlarda yaşamaya yöneltmektedir. Bununla birlikte, modern kentleşmenin getirdiği sorunlar sadece mekânın boyutlarıyla sınırlı kalmamaktadır. Aynı zamanda, bireylerin giderek daralan yaşam alanları, sosyal bağları güçlendirecek ve toplumsal dayanışmayı teşvik edecek ortak mekânlara olan ihtiyacı artırmaktadır. Özellikle, bireylerin barınma ve yaşam ihtiyaçlarının ötesine geçerek, sosyal etkileşimlerini sürdürebilecekleri kolektif mekânların eksikliği, kentsel yaşam kalitesinde önemli bir boşluk yaratmaktadır. Aytaç’ın (2007) ifade ettiği gibi, modern yaşamın politikaları olan şehirleşme, kapitalizm, bireysellik

ve rasyonalizasyon, kentli bireyleri kamusal alanlarda daha fazla zaman geçirmeye yönlendirmektedir. Bu durum, bireylerin evleri dışında yeni yaşam alanları ve kamusal mekân arayışlarını tetiklemektedir. Konutlardaki daralan kişisel yaşam alanları ile kamusal ve yarı kamusal alanlardaki etkileşim eksikliği, bireylerin üretimine ve kullanımına aktif şekilde katılabilecekleri ortaklaşa alanlara olan ihtiyacı artırmaktadır. Bu bağlamda, kentsel barınma yaklaşımlarında bir paradigma değişiminin gerekliliği gündeme gelmektedir.

Konut mekânlarının küçülmesi kendi başına bir sorun olarak değerlendirilemez. Hatta daha az kaynak, malzeme, arazi kullanımı ve enerji tüketimi ile karbon ayak izinin azaltılmasına ve daha sürdürülebilir yaşam çevrelerinin yaratılmasına hizmet eder (Jack ve Ivanova, 2021). Sorun, yaşam alanları küçülürken ortaya çıkan mekânsal nitelik kaybı ve tek tip yaklaşımların benimsenmesidir. Son dönemde, özel konut birimlerinin küçülmesine karşılık, projelere ortaklaşa kullanım mekânları eklenmektedir. Ancak bu mekânlar, sosyal konutlarda genellikle kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılamazken, prestij projelerinde ticari kaygılarla şekillenmekte ve tüketimi teşvik eden yapılar haline gelmektedir (Harvey, 2013). Bu nedenle, artan kolektif mekân talebi, niteliksel bir karşılık bulamamaktadır.

Hardt ve Negri’nin (2012) belirttiği üzere, maddi olmayan üretimin ağ tabanlı ilişkileri giderek daha fazla ortaklaşma eğilimi göstermektedir. Ancak bireysel ve özel mülkiyet

kurallarına dayalı geleneksel üretim ve mülkiyet ilişkileri, bu yeni üretim biçimlerini kavramakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, piyasaya dayalı neoliberal politikaların ötesine geçilerek, ortaklaşma ve dayanışmayı temel alan bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yazı, barınma kavramını ortaklaşım siyaseti üzerinden yeniden düşünmek için bir kavramsal çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaca yönelik olarak gerçekleştirilen sistematik ve eleştirel literatür taraması çalışmanın önemli bir yöntemsel bileşenidir. Müşterekler ve ortaklaşım literatürü kapsamlı olarak incelendikten sonra, halen deneyimlenmekte olan paradigma değişimine bağlı olarak, “bir arada olma” olgusu ve gözeneklilik gibi daha spesifik kavramlar bağlamında yeni ilişkiler kurulmuş, kavramsal bir derinleşme hedeflenmiştir. İzlenen yöntem kavramların yeniden yorumlanarak özgün bir çerçeveye oturtulması olarak ifade edilebilir.

2. Temel Kavramlar Üzerine Bir Tartışma

Müşterek kavramı, etimolojik olarak “insanların aktif katılımıyla gerçekleşen ortaklaşma praksi” anlamını taşır ve topluca yönetilen, mülkiyete tabi olmayan ortak kaynakları ifade eder (Adaman, Akbulut ve Kocagöz, 2017). Walljasper (2015), “müşterek” kavramını “ortak zenginlik” olarak tanımlarken, De Angelis (2001) bu kavramı kaynakların topluluklarca paylaşıldığı ve demokratik yöntemlerle yönetildiği sosyal sistemler olarak ele alır. Harvey (2013), “müşterek” kavramını “paylaşım dayalı toplumsal ilişkiler” olarak görürken, Sohn, Kousoulas ve Bruyns (2015) “ortaklaşma pratiği” olarak tanımlar. Stavrides (2018) ise bununla bağlantılı olarak ele aldığı mecrayı, yani “müşterek mekân”ı, toplulukların desteklendiği birlikte yaşanacak bir dünya yaratma çabası olarak ifade eder. Müşterek mekân, müşterekleştirme süreçleriyle oluşturulan ve sürekli evrilen bir mekânsal ilişkiler ağıdır.

Bu çalışmada sıklıkla başvuru alan “müşterekleşme”, “ortaklaşım” ve “kolektif” kavramları, modern toplumsal yapılar içerisinde barınma ve yaşam alanlarının yeniden kurgulanması bağlamında önemli rol oynamaktadır. Ortak kullanıma dayalı sosyal sistemleri

ve paylaşılan kaynakları ifade eden “müşterekleşme” kavramına eşlik eden “ortaklaşım”, bu sürecin pratik uygulamasını temsil eder; bireylerin veya grupların bir araya gelerek ortak amaçlar için iş birliği yapmalarını ve kaynakları yönetmelerini kapsar (Hardt ve Negri, 2012). “Kolektif” kavramı ise, müşterekleşme ve ortaklaşım sonucunda oluşan yapıları veya grupları tanımlar. Bu yapılar, ortak bir amaç etrafında örgütlenmiş bireylerden oluşur ve genellikle sürdürülebilir ve adil bir kaynak kullanımını teşvik eden mekanizmaları içerir (Gibson-Graham, 2006; Bollier ve Helfrich, 2012). Özetle, müşterekleşme geniş çapta bir çerçeveyi, ortaklaşım bu çerçevedeki aktif uygulamaları ve kolektif ise bu süreçler sonucu ortaya çıkan yapıları ve toplulukları ifade eder.

Stavrides (2018), müşterekler ile bağlantılı sosyal ve yapısal ilişkilerin iki farklı biçimde örgütlenebileceğini öne sürer: kapalı müşterek yerleşkeler ve açık (genişleyen) müşterek yerleşkeler. Ortaklaşım pratiklerinin gerçekleştiği mekânlar, Stavrides’in (2018) “kapalı müşterek yerleşimler” olarak adlandırdığı, sabit sınırlarla tanımlanmış ve dışarıya kapalı alanlar olarak kurgulanabilir. Bu tür yerleşimlerde kolektif eylemler, topluluk üyeleri tarafından kontrol edilirken, giriş ve çıkışlar sıkı bir şekilde denetlenmektedir. Genellikle belirli bir etnik köken veya sosyoekonomik sınıf temelinde bir araya gelen topluluklar, bu sınırlar içinde müşterek mekânlarını oluşturur. Kent içindeki güvenli siteler, konut kooperatifleri veya yoksul kesimler için getto yerleşimleri bu tipolojinin örnekleri arasında yer alır (Görsel 1).

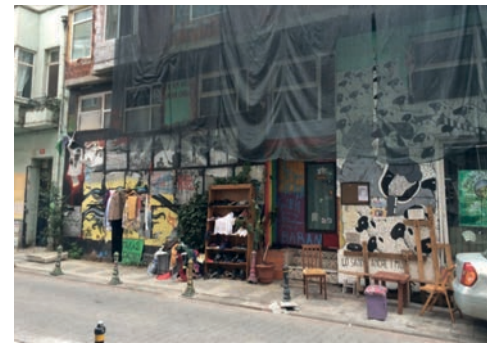
Diğer yandan, Stavrides’in (2018) “açık (genişleyen) müşterek yerleşimler” olarak tanımladığı mekânlar, daha esnek ve dinamik bir yapıya sahiptir. Bu tip yerleşimlerde, topluluklar kendi üyeleriyle diğer gruplar arasındaki etkileşimi zenginleştirmeye odaklanırlar. Bollier ve Helfrich’e (2012) göre bu tür mekânlar, yeni katılımcıları sürekli davet ederek ortak üretim süreçlerini destekler ve “içerideki” ile “dışarıdaki” topluluklar arasında bir etkileşim alanı yaratır. 2013 yılında İstanbul Taksim Gezi Parkı’nda başlayan Gezi Direnişi, kamusal alanın demokratik bir şekilde yeniden sahiplenilmesine yönelik bir

hareket olarak bu tür mekânların önemini gözler önüne sermiştir. Benzer şekilde, Don Kişot Sosyal Merkezi gibi işgal evleri kullanılmayan mekânları kolektif dayanışma ve sosyal etkileşim alanlarına dönüştüren örnekler arasında yer alır. Gezi Direnişi, İşgal Evleri Hareketi gibi örneklerle kentsel alanda hayat bulan bu yapılar, sınırlarının açıklığı nedeniyle geçici ve belirsiz niteliklere sahip olabilir (Görsel 2). Ancak bu belirsizlik, geniş gözenekli yapılarının korunmasını ve sürekli bir etkileşim ortamı sağlanmasını mümkün kılar.

Stavrides’in (2018) ikili sınıflandırması, müştereklerin tanımlanma ve yönetilme biçimlerini anlamak açısından elverişli bir çerçeve sunar. Öte yandan bu müşterekleşme biçimlerinin işleyişi, farklı teorik yaklaşımlar ışığında daha geniş bir bağlama oturtulabilir.

Hardin’in (1968) “müştereklerin trajedisi” teorisi, müşterek kaynakların bireylerin çıkarıcı davranışları nedeniyle kaçınılmaz olarak tükenmeye mahkûm olduğunu öne sürmüştür. Hardin, bu soruna çözüm olarak merkezi denetim veya özelleştirme mekanizmalarını

önerirken, müştereklerin yani kullanım mekânı da dâhil olmak üzere paylaşılan kaynakların bireysel inisiyatifle sürdürülebilir şekilde korunamayacağını savunur. Ancak Angus (2023), Hardin'in bu yaklaşımını eleştirerek, merkezi otoritenin veya özel mülkiyet sisteminin müştereklerin sürdürülebilirliğini sağlamakta yetersiz kalabileceğini vurgular. Özellikle, kullanıcıların kaynaklarla ilgili bilgi ve ihtiyaçlarını merkezi otoritelerin tam anlamıyla anlayamayacağına ve özelleştirmenin müştereklerin tahribatına yol açabileceğine dikkat çeker. Bu bağlamda, Angus'a göre (2023), Hardin'in modeli, toplulukların müşterek kaynakları sürdürülebilir bir şekilde yönetme kapasitesini görmezden gelir ve kapitalist çıkarları meşrulaştırma potansiyeline sahiptir.

Ostrom'un (2002) geliştirdiği müştereklerin öz yönetim modeli ise, Hardin'in varsayımlarına bir alternatif sunar. Ostrom, toplulukların müşterek kaynakları başarılı bir şekilde yönetebileceğini ampirik verilerle ortaya koymuş ve bu yönetimin başarısı için temel ilkeler belirlemiştir. Net tanımlanmış sınırlar, kolektif karar alma mekanizmaları ve çatışma çözüm sistemleri gibi unsurları içeren bu ilkeler, müşterek kaynakların sürdürülebilir yönetimi için kapsamlı bir çerçeve sunar. Ancak, Ostrom'un modeli, toplumsal bağların ve çeşitliliklerin yeterince ele alınmaması nedeniyle eleştirilmiştir (Adaman, Akbulut ve Kocagöz 2017).

Bununla ilişkili Otonomist Marksist teori ise müştereklerin, yalnızca kaynak yönetimi perspektifinden değil, sermaye birikim süreçleri bağlamında da değerlendirilmesi gerektiğini savunur (Federici, 2022; De Angelis, 2001). Marx (2011), kapitalizmin gelişiminin temelinde müştereklerin çitlenmesi (*enclosure*) yoluyla özel mülkiyete dönüştürülmesinin yattığını belirtmiştir. Harvey (2008), bu süreci "mülksüzleşme yoluyla birikim" olarak tanımlayarak, müştereklerin metalaştırılmasının günümüzde de devam eden bir süreç olduğuna dikkat çeker. Bu bağlamda, müşterekleşme, yalnızca topluluk kaynaklarının korunması değil, aynı zamanda toplumsal bağların yeniden inşası ve kolektif eylemle dönüşüm yaratma

potansiyeli taşıyan bir süreç olarak ele alınmaktadır.

Müşterek mekânlar, Lefebvre'nin (1991) açıkladığı gibi, toplumsal ilişkilerin hem düzenlendiği hem de dönüştürüldüğü alanlar olarak düşünülebilir. Mekân, müştereklerin kendisi olabileceği gibi aynı zamanda müşterekleştirme politikalarının uygulandığı bir yer olarak da işlev görür. Dolayısıyla, Stavrides'in kapalı ve açık müşterek yerleşimler ayrımı, Hardin'in bireyci yaklaşımlarını ve Ostrom'un öz yönetim modelini Otonomist Marxist çerçevede değerlendirerek, mekânsal ve toplumsal müşterekleşme süreçlerinin daha geniş bir bağlamda ele alınmasını mümkün kılar.

Bu iki müşterekleşme biçimi, kentlerde sosyal ve mekânsal dinamikleri farklı şekillerde etkiler. Kapalı sistemler, belirli bir topluluğa odaklanarak daha korunaklı bir yapı sunarken, açık ağlar değişim ve yeniliklere daha açıktır. Bu durum, çeşitli toplulukların ve bireylerin kent mekânını yeniden tanımlamasına ve dönüştürmesine zemin hazırlar. Buradan hareketle ideal müşterekleşme yaklaşımlarının ve buna uygun eşitlikçi ve özgürlükçü alternatif yaşam sistemlerinin açık ya da genişleyen mekân kurguları etrafında geliştirilebileceği savunulsa da (Hardt ve Negri, 2004) günümüz sermaye odaklı kentsel konut kurguları içerisinde bu tip geçici yerleşimler ile uzun vadeli barınma ve yaşama ihtiyacının karşılık bulamayacağı düşünülmektedir. Stavrides'in (2018) de ifade ettiği üzere "kentsel mintıkacılık" adı altında kent içi kapalı takımadalarda bulunan kapalı müşterekleşme pratikleri ve yerleşkeleri günümüzde bir müşterek dünya çerçevesi çizmenin baskın tarzı haline gelmiştir.

Bu bağlamda, mevcut kentsel düzlemdeki "kapalı müşterek" yapıların, topluluk içi ve topluluk dışı etkileşim alanları olarak gözenekli mekânlarının, bireyler ve hane halkları için sosyal ve finansal destek sağlayabilecek kolektif bir yapının oluşturulmasındaki etkisi değerlendirilebilir. Gözeneklilik, mekânsal sınırların geçirgenliği ve toplumsal ilişkilerin mekânsal ifadeleriyle, farklı toplulukların bir araya gelmesini ve etkileşimde

bulunmasını mümkün kılan bir nitelik olarak tanımlanabilir (Stavrides, 2018; Lefebvre, 1991). Stavrides'e (2018) göre, gözeneklilik, kapalı ve açık mekânlar arasındaki geçişkenliği belirleyerek toplumsal bağların kurulmasını teşvik ederken, Lefebvre'in (1991) "Diferansiyel Mekân" yaklaşımı, gözenekliliğin mekânsal farklılıklar ve çeşitliliklerin bir arada var olmasını nasıl sağladığını vurgular. Benjamin (1993) ise pasajlar üzerindeki çalışmalarında, bu alanların gözeneklilik sayesinde bireyler ve topluluklar arasında etkileşimi artıran mekânlar olarak işlev gördüğünü belirtir. Bu kapsamda, gözeneklilik, mekânsal sınırların geçirgenliği aracılığıyla farklı toplulukların bir arada olmasını ve etkileşimde bulunmasını sağlayan, mekânların sosyal, kültürel ve fiziksel farklılıkları destekleyen birleştirici bir yapısı olarak düşünülebilir. Bu çalışma, gözeneklilik kavramını temel alarak, bireyler ve toplulukların bir arada bulunduğu barınma sistemlerinde paylaşım odaklı etkileşim biçimlerine etki eden alt kavramları irdelemeyi amaçlamaktadır. Bu hedefle çalışmada sırasıyla halen deneyimlemekte olduğumuz paradigma değişimi ve "bir arada olma" olgusu derinlemesine analiz edilecektir.

3. Tüketim Kültüründen Dayanışma Kültürüne Bir Paradigma Değişimi

Baudrillard'a (1995) göre tüketim toplumu, üretim gibi tüketim alanının da meta mantığı ve araçsal rasyonellik tarafından şekillendiği bir yapıdır. Bu toplumda bireyler, tüketim kültürünün dayattığı değerler ve semboller doğrultusunda, gerçek ihtiyaçlarından bağımsız olarak belirli ürünlere yönelir; ancak bu ürünlere sahip olduklarında, bunların kendi yaşamlarına anlamlı bir katkı sağlamadığını fark ederler. Tüketim toplumu, malların yalnızca ihtiyaçları karşılamaktan öte, anlam ve prestij taşıyan araçlar olarak kullanıldığı bir sistem yaratır. Reklam ve pazarlama yoluyla ürünlere sembolik değerler atfedilir ve bu değerler bireyin kimliğini tanımlayan ölçütler haline gelir. Ancak bu kimlikler ve toplumsal sınıflar arasında geçişlilik, artan gelir ve harcama baskısıyla mümkündür (Baudrillard, 1995; Bocock, 1997).

Gürbilek (1992), piyasanın malları

soyut değişim değerine indirgemesinin yanı sıra bireylerin de birer vitrin haline geldiğini ve tüketimin giderek artan bir önem kazandığını belirtir. Göstergeye dayalı tüketim, bireylerin emeğini ve yaşamını birer imgeye dönüştürür. Bu bağlamda Sennett (1996), kamusalığın, devlet kontrolü ve bireysel mahremiyet arasında yeni bir anlayışa ihtiyaç duyduğunu savunur. Hardt ve Negri'ye (2004) göre, kamusal çıkar, devlet kontrolünden ziyade bireylerin sosyal ve biyopolitik üretimde iş birliği yaptığı, demokratik olarak yönetilen bir yapı olarak yeniden düşünülmelidir.

Mevcut sosyoekonomik ve sosyo-mekânsal ilişkilere alternatif yaklaşımlar geliştirebilmek için mülkiyet ilişkilerinin yeniden tanımlanması gereklidir. Günümüzde mülkiyet hakkı, paylaşma, ortaklaşma veya kiralama gibi alternatif pratiklerle dönüşüme uğramaktadır (Aykaç, 2018). Dijital pazarlama yöntemleriyle desteklenen kiralama ekonomisi, bireylerin eşyalarını, odalarını veya taşıtlarını kiralayarak mülkiyetin anlamını yeniden şekillendirmektedir. Bu durum, mülkiyet ilişkilerindeki bireysel dönüşümleri sıradanlaştırırken, tüketim toplumunun yapısını da etkiler. Botsman ve Rogers'a (2010) göre, bu tür pratikler "paylaşım ekonomisi" adıyla anılmakta ve tüketim alışkanlıklarını kolektif bir yapıya dönüştürerek kaynakların daha etkin bir şekilde kullanılmasını teşvik etmektedir.

Kira ilişkileri ve kişisel hizmetlerin metalaşması yeni bir olgu olmamakla birlikte, dijital paylaşım platformlarının sağladığı bilgi akışı sayesinde bu ilişkilerin alanı genişlemiştir. Aykaç'a (2018) göre, büyük değişim, fiziksel varlıkların parçalara ayrılarak hizmet olarak sunulmasına ve insanlar ile hizmetler hakkında daha fazla bilgiye ulaşılmasına olanak tanıyan bu süreçle gerçekleşmiştir. İkinci bir yenilik ise formal ekonomide gelir düzeylerinin düşmesi nedeniyle daha fazla insanın bu alternatif yollarla gelir elde etmeye yönelmesidir.

Dayanışma pratikleri ve sosyal ekonomiler yalnızca üretim ve istihdam alanlarında değil, yerel düzeyde hayat kalitesini artıran faaliyetler olarak da önemli bir yere sahiptir. Ekonomi, yalnızca üretim ve tüketimden ibaret olmayıp, kaynakların bölüşümüne yönelik düzenlemelerle hem sosyal hem de ekonomik refaha katkıda bulunmaktadır.

Bu bağlamda topluluk ekonomileri, kaynakların paylaşımına ve karşılıklı bağımlılığa dayalı bir perspektifin geliştirilmesine ihtiyaç duymaktadır (Gibson-Graham, 2006).

Gibson-Graham (2006), topluluk ilişkilerinde öne çıkan dört temel unsuru vurgulamaktadır: bireysel ve toplumsal varlık için gerekenler; sosyal artık değer birikim ve dönüşüm pratikleri; sosyal artık değer üretimi ve tüketim süreçleri ve ortaklıkların sürdürülmesi ile ortak alanların oluşturulması. Bu unsurlar, bireysel mülkiyet yerine müştereklere yönelimi ve kaynakların topluluk yapıları içinde ortak kullanımını düzenleyen müşterekleşme pratiklerini teşvik etmektedir.

Neoliberal tüketim odaklı sistem yerine, dayanışma ve topluluk odaklı alternatiflerin geliştirilmesi, sadece paylaşım odaklı yaşam pratiklerini değil, bu pratiklerin gerçekleştiği mekânların planlanmasını da gerektirir. Gözenekli mekânlar, farklı "bir aradalıklar" sunarak, yeni topluluk merkezli birlikteliklerin sosyokültürel ve sosyoekonomik açıdan oluşumunda önemli bir rol oynar. Bu mekânlar, toplumsal dayanışmayı güçlendiren ve paylaşımı mümkün kılan mekânsal bir altyapı sunmaktadır.

4. Müşterek Mekân ve Barınma Sistemlerinde "Bir Arada Olma" Olgusunun Tanımlanması

Günümüz dünyasında şehirleşme ve modern yaşam koşullarının hızla değişmesi, "bir arada olma" kavramının anlamını ve etkisini daha da önemli hale getirmiştir. Bu değişim, toplulukların ve bireylerin sosyal sürdürülebilirlik ve mekânsal adalet kavramlarını nasıl deneyimlediğini anlamak için önemli bir bağlam ortaya koymaktadır (Harvey, 2008). Sosyal sürdürülebilirlik, bireylerin ve toplulukların uzun vadeli refahını ve yaşam kalitesini korumayı hedeflerken, bu anlayış; sosyal adalet, eşitlik ve toplumsal katılım gibi unsurları içermekte ve toplulukların ekonomik ve çevresel değişimlere karşı dirençli olmalarını desteklemektedir. Mekânsal adalet ise, mekânların ve kaynakların adil bir şekilde dağıtılmasını sağlayarak, herkesin yaşam alanlarına ve sosyal olanaklara eşit erişimini mümkün kılmaktadır (Harvey, 2008).

Gözeneklilik, bu iki kavramın hayata geçirilmesinde kritik bir rol

oynamakta ve sosyal sürdürülebilirlik ile mekânsal adaletin sağlanabilmesi için topluluklar arasında güçlü bir bağ ve açık iletişimin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Gözeneklilik, mekân sınırlarının geçirgenliğiyle tanımlanan ve toplulukların birbirleriyle olan etkileşimini artıran bir nitelik olarak, "bir arada olma" olgusunu destekleyen önemli bir unsur olarak düşünülmektedir. Örneğin, bir mahalledeki ortak parkın geçirgen sınırları, farklı toplulukların bir araya gelmesine, sosyal etkileşimlerin artmasına ve bu alanların dayanışmayı teşvik eden bir buluşma noktası olmasına olanak tanımaktadır. Bu tür mekânlar, bireyler arasında iletişimi ve dayanışmayı güçlendiren önemli sosyal bağlar oluşturmaktadır.

"Bir arada olma" olgusunun sosyal sürdürülebilirlikle ilişkisini daha iyi anlamak için, bu kavramın temel bileşenleri olan paydaşlık, sahiplenme ve yakınlık kavramlarının detaylı bir şekilde incelenmesi önem taşımaktadır. Gözeneklilik, bu alt kavramlardan etkilenecek toplulukların etkileşimlerini, dayanışmalarını ve mekânlarla kurdukları ilişkileri şekillendiren bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Paydaşlık, topluluk üyelerinin ortak mekânlara ve karar süreçlerine aktif katılımını ifade etmektedir. Örneğin, apartman sakinlerinin ortak bahçenin düzenlenmesi ve kullanımı için düzenli toplantılar yapması veya kolektif kararlar alması, bu katılımın somut bir örneğidir. Bu tür uygulamalar, topluluk içindeki sosyal bağların güçlenmesine ve daha dayanıklı topluluk yapılarının oluşmasına katkıda bulunmaktadır (Borch ve Kornberger, 2015; Woolcock, 1998). Bu bağlamda, paydaşlık, bireylerin topluluk içinde kendilerini bir bütünün parçası olarak hissetmelerini sağlayarak sosyal dayanıklılığı artırmaktadır.

Sahiplenme, bireylerin mekânlara duyduğu bağlılık hissini ve bu bağlılığın topluluk içindeki yerini vurgulayan bir kavramdır. Örneğin, bir mahalle sakinlerinin ortak bir parkın bakımını üstlenmesi ya da bu parkın korunması ve daha iyi bir şekilde kullanılması için gönüllü etkinlikler düzenlemesi, sahiplenme duygusunun bir yansıması olarak değerlendirilebilir (Roemer, 1989; Manzo ve Perkins, 2006).

Mekânlara duyulan bu bağlılık, onların sürdürülebilir kullanımı teşvik ederek topluluk içindeki iş birliğini artırmaktadır. Bu şekilde sahiplenme, mekânların yalnızca fiziksel olarak değil, toplumsal bağlamda da bir değer taşımasını sağlamaktadır.

Yakınlık, bireylerin sosyokültürel ya da sosyoekonomik benzerlikleri temelinde oluşturduğu bağları ifade etmektedir. Aynı yaşam pratiklerine, dile, kültürel değerlere ya da ekonomik koşullara sahip bireyler arasındaki bağlar, topluluk içinde daha güçlü bir dayanışma ve uyum oluşturmaktadır. Örneğin, aynı kültürel geçmişe sahip bireylerin oluşturduğu bir kooperatif yerleşiminde, sosyal ilişkilerin daha uyumlu ve güçlü olduğu gözlemlenmektedir (Hardt ve Negri, 2004; Lofland, 2017). Yakınlık, bireylerin birbirleriyle daha derin bağlar kurmasına ve topluluk içinde kendilerini güvende hissetmelerine olanak tanımaktadır.

Gözeneklilik, toplulukların bir arada ve etkileşimde bulunabileceği mekânların oluşturulmasında kilit bir rol oynar. Bu mekânlar, toplulukların sosyal bağlarını güçlendirirken, fikir alışverişine ve ortak projelerin gelişimine olduğu kadar sürdürülebilir yaşam biçimlerine de zemin hazırlar. Bu bağlamda, gözeneklilik toplumsal çeşitliliği destekleyen ve dayanışmayı teşvik eden bir mekânsal anlayış sunmaktadır. Bu tür mekânlar, topluluklar arasında daha geniş bir bağ kurarak, kentsel yaşamın sosyal dokusunu zenginleştiren dinamik bir yapıya katkıda bulunmaktadır.

“Bir arada olma” olgusuyla bağlantılı olarak, katılımcı bir süreç niteliğindeki kolektif barınma anlayışı ve müşterekleşme pratikleri, yeni bir kavram değildir ve kökleri 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarına dayanmaktadır. Bu dönemde, toplulukçu ütopyik sosyalistler ve feminist hareketler endüstriyel kapitalizme alternatif arayışlar geliştirmişlerdir (Tummers, 2015). Maddecî feminizm (materialist feminism) özellikle kadınların ev içi iş yükünden kurtulmalarını ve iş gücüne aktif bir şekilde katılmalarını hedeflemiştir (Hayden, 1982).

Kolektif yaşamı temel alan müşterek yerleşimler, bireylerin yaşam koşullarını iyileştirirken sosyal etkileşimleri

artırmayı ve toplulukların gelişimini desteklemeyi amaçlayan bir barınma modeli olarak öne çıkmaktadır (Berggren, 2016). Berggren’e (2016) göre bu yaklaşım, ev işleri ile endüstriyel işler arasında bir denge kurarak ekonomik yapıyı yeniden şekillendirir ve geleneksel değerlerin yerine modern dayanışma ve iş birliğine dayalı alışkanlıkları koymayı hedefler. Bu modelin temel amacı, bireylerin günlük ihtiyaçlarına odaklanarak bir araya gelmesini ve kişisel yaşam alanları ile sosyal yaşam arasında güçlü bir bağ kurulmasını sağlamaktır. Tummers (2015) ise bu yapıyı, bireylerin birbirine destek olduğu, sosyal ve kişisel yaşam alanlarının birleştiği, paylaşım odaklı bir konut çevresi olarak tanımlamaktadır.

Günümüzde, bu yaklaşımın en somut örnekleri, topluluk merkezli kolektif yerleşimlerde ve sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda tasarlanan ekolojik köylerde görülmektedir. Ekolojik köy oluşumları, *co-housing* sisteminin bir alt grubu olarak değerlendirilmektedir ve bir sürdürülebilir topluluk yerleşim modeli olarak öne çıkmaktadır (McCamant ve Durrett, 2011). Bu yerleşimler, toplulukların bir arada yaşama biçimlerini şekillendirirken, gözeneklilik anlayışını mekânsal tasarımın merkezine yerleştirerek dayanışmayı ve etkileşimi desteklemektedir. Bu tür yerleşimler, kullanıcıların aktif katılımını temel alır ve şu özellikleriyle dikkat çeker: (1) üretim ve barınma faaliyetlerinin katılımcı süreçlerle gerçekleştirilmesi, (2) yaşam alanlarının kullanıcılar tarafından tasarlanması ve üretilmesi, (3) müşterek alanların yapılandırılması, (4) ortaklaşa karar alma süreçlerinin uygulanması, (5) hiyerarşik olmayan demokratik yönetim yapılarının varlığı ve (6) katılım odaklı bir topluluk ekonomisinin mevcudiyeti (Marcmann, Hanssen ve Christensen, 2018). Bu özellikler, modern toplumların karşılaştığı yabancılaşma ve sosyal izolasyon gibi sorunlara çözüm sunarken, bireylerin kolektif eylem becerilerini de artırmaktadır.

Ekolojik köylerin ve *co-housing* modellerinin bu yapısal özellikleri, gözeneklilik kavramını merkeze alan bir mekânsal tasarım anlayışıyla örtüşmektedir. Örneğin, bu

yerleşimlerde oluşturulan geçirgen sınırlar hem topluluk içi bağların güçlenmesine hem de farklı topluluklarla sürdürülebilir etkileşimlerin kurulmasına olanak tanır. Böylelikle, yalnızca fiziksel bir yerleşim modeli değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel dayanışmayı teşvik eden bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, gözeneklilik kavramı, bireylerin ve toplulukların müşterek mekânlarda daha etkili bir şekilde bir araya gelmesini sağlayan bir çerçeve sunar.

Sonuç olarak, “bir arada olma” olgusunun tanımlanması, sosyal sürdürülebilirlik ve mekânsal adaletle birlikte gözeneklilik kavramının anlaşılmasıyla mümkün olmaktadır. Gözeneklilik, farklı birey ve toplulukların bir arada bulunabileceği, etkileşimde bulunabileceği ve kendilerini özgürce ifade edebileceği mekânların yaratılmasını destekleyen bir anlayış sunmaktadır. Bu mekânlar hem bireylerin hem de toplulukların sosyal bağlarını güçlendirerek sürdürülebilir bir toplumsal yapı oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır.

5. Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi

Müşterek mekânların ve barınma sistemlerinin anlaşılmasına yönelik bir kavramsal çerçeve geliştirilirken, “bir arada olma” olgusunu merkeze alan ve gözeneklilik, eşik mekânsallığı ile heterotopya gibi kavramları bir araya getiren bir yaklaşım önerilmektedir. Bu çerçeve, mekânların fiziksel, sosyal ve kültürel boyutlarını kapsayarak daha geniş bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır. Özellikle modern toplumlarda hızla değişen şehirleşme dinamikleri, toplulukların hem kendi iç bağlarını güçlendirecek hem de dışa açık etkileşimlere olanak tanıyacak barınma mekânlarının ve olanaklarının yaratılmasını daha da önemli hale getirmiştir.

Gözeneklilik, mekânsal sınırların geçirgenliği ile tanımlanır (Stavrides, 2018) ve topluluklar ve bireyler arasındaki etkileşimleri teşvik eden bir özellik olarak öne çıkar (Benjamin, 1993). “Bir arada olma” olgusunu destekleyen barınma alternatiflerinin ortaklaşım mekânları, barınma hakkının eşit paylaşımı ile tekilliklerin özgürce gösterilmesini ifade eden

paydaşlık ve paylaşımcı yaşam ortamına duyulan bağlılığı ifade eden sahiplenme (aidiyet) duygusunu destekleyen bir mekânsallık sunmalıdır. Gözeneklilik kavramı, mekânların sadece fiziksel erişim açısından değil, sosyal ve kültürel bağlamda da açık ve kapsayıcı olmasını ifade eder. Bu bağlamda mekânsal sürdürülebilirliğin anahtarıdır ve bireylerin hem içe dönük dayanışmasını hem de dışa dönük etkileşimlerini dengeler. İçe dönük dayanışma “bir aradalığın” temel bileşenlerinden yakınlık (*proximity*) kavramıyla mümkün olur. Bu, ortak duyarlılıklar, amaçlar çevresinde şekillenen ve yaş, toplumsal cinsiyet, etnik köken gibi toplumu ayırıştırıcı sosyal kategorilerden bağımsız ve kapsayıcı bir yakınlık anlayışıdır.

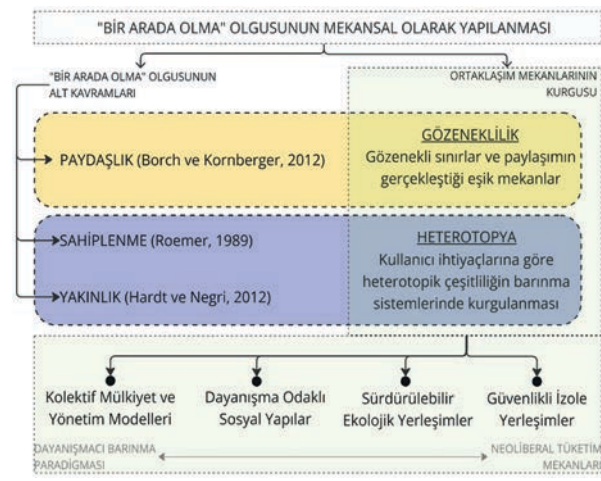
Benjamin’in (1993) “eşik mekânsallığı” kavramı, topluluklar arasındaki geçişkenliği ve farklı gruplar arasındaki bağlantıyı vurgular. Eşikler, kentsel alanlarda hem geçiş bölgelerini hem de esnek sınırları temsil eder. Stavrides’e (2018) göre, bu sınırlar, yerleşim yerleri ve toplulukların dinamik yapıları gibi değişkenlik gösterebilir; zamanla genişleyip daralabilir. Bu değişkenlik, eşiklerin temelinde yatan gözenekli yapıdan kaynaklanır. Gözenekli yapılar, yerleşim yerlerindeki toplulukların birbiriyle olan etkileşim düzeyini ve yoğunluğunu belirleyen geçirgen sınırlara sahiptir. Bu sınırlar, toplulukların hem içsel hem de dışsal bağlantılarını kolaylaştırarak, kentsel müştereklerin sürdürülebilir bir sosyal ekosistem oluşturmaya katkıda bulunur. Eşik mekânlar, fiziksel ve sosyal sınırların bulanıklaştığı, bireylerin bir araya gelerek etkileşimde bulunabildiği alanlardır. Bu mekânlar hem topluluk içi dayanışmayı hem de topluluklar arası bağları güçlendiren bir ara yüz sunar. Eşik mekânlarının bu dinamik yapısı, toplumun her kesiminden bireylerin bir araya gelmesini teşvik ederken, aynı zamanda yaşam alanlarındaki sosyal çatışmaların azaltılmasına da katkı sağlar. Böylece, farklı sosyal grupların karşılıklı anlayış ve iş birliği içinde daha uyumlu bir kent yaşamı sürdürmelerine olanak tanır.

Bununla bağlantılı olan heterotopya kavramı, mekânların tekiliklerini koruyarak çoğulluk oluşturduğu bir düzeni ifade eder (Foucault, 1984).

Bu kavram, bireylerin sosyal ve kültürel farklılıklarını özgürce ifade edebileceği, aynı zamanda toplumsal dinamiklere katkıda bulunabileceği alanlar için temel bir çerçeve sunar. Heterotopyalar, bir arada olma olgusunu güçlendirirken bireylerin farklılıklarıyla bir bütün oluşturmaya olanak tanır. Heterotopyaların gözeneklilikle olan ilişkisi, bu alanların açık ve dinamik yapısında kendini gösterir. Foucault her ne kadar konut mekânlarını heterotopyalar kapsamı içinde incelemiyse de ortaklaşım mekânları içeren barınma kurgularına mekânların çoğulluk oluşturma potansiyeli de içkindir. Heterotopyaların sunduğu bu çoğulcu yapı, modern kentlerde giderek artan sosyal ve kültürel çeşitliliği destekleyerek, bireylerin kendilerini ifade etme özgürlüklerini genişletir. Bu durum, kentsel yaşamın sadece fiziksel değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel yapılarını da zenginleştirir ve daha kapsayıcı toplum yapısına sahip bir barınma kültürünün temellerini atar.

Bu yazı günümüz dünyasında temel barınma alternatifi haline gelen kapalı müştereklerin (Konut kooperatifleri, eko-köyler ve komün yapıları vb.) ortaklaşım mekânlarının değerlendirilmesi için gözeneklilik ile heterotopya ve eşik mekânsallığının birbirini tamamladığı bir kavramsal çerçeve önermektedir (Şekil 3). Gözeneklilik, bireylerin ve toplulukların farklı bağlamlarda bir araya gelmesini sağlayan mekânsal bir özellik olarak, heterotopyaların dinamizmini ve eşik mekânsallığının geçişkenliğini destekler.

Sonuç olarak, bu çalışma kapsamında geliştirilen kavramsal çerçeve, barınma mekânları ve müşterek yaşam alanlarının tasarımında ve yönetiminde yenilikçi bir yaklaşım sunmaktadır. Gözeneklilik, eşik mekânsallığı ve heterotopya gibi kavramlar, bireylerin ve toplulukların bir arada, ancak aynı zamanda farklılıklarını koruyarak etkileşim içinde bulunabilecekleri mekânların oluşturulmasına olanak tanır. Bu mekânlar, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir kentsel yaşamı teşvik ederken, şehir planlama ve mimarlık pratiğinde yeni diyaloglar ve tartışmalar yaratmayı hedeflemektedir. Böylece, müşterek mekânların sosyal, kültürel ve mekânsal

ÜSTTE Kavramsal çerçeve diyagramı (Yazarlar tarafından üretilmiştir) (Görsel 3).

işlevlerini anlamak için yeni bir araç seti sunarak, toplumun her kesiminden insanların kendi yaşam alanlarını daha etkin ve verimli kullanmalarını sağlayabilir. Bu kavramsal çerçeve, aynı zamanda, kentsel dönüşüm süreçlerine katılımcı ve çok yönlü bir bakış açısı getirerek, toplulukların ihtiyaç ve önceliklerine duyarlı çözümler üretme potansiyellerini destekler. Bu yaklaşım hem teorik hem de pratik olarak, kent yaşamının kalitesini artırmaya ve daha adil bir toplumsal yapı oluşuma katkı sağlayabilir. Bununla ilgili olarak bir sonraki bölümde, önerilen kavramsal çerçeve bağlamında günümüz müşterek barınma pratikleri üzerine bir tartışma yürütülecektir.

6. Müşterek Barınma Pratikleri Üzerine bir Tartışma

Müşterek yerleşimler ve bu yerleşimlerin içinde gelişen topluluk yaşamı, günümüzün sermaye odaklı kültürü ve neoliberal politikalarına karşı daha kolektif ve ortak mülkiyete dayalı bir yaklaşımı temsil etmektedir. Gibson-Graham'ın (2006) belirttiği gibi, bu tür modeller, kapitalizm öncesi dönemde var olan toplumsal birliktelik ve ortak mülkiyet anlayışlarını yeniden canlandırmaktadır. Harvey (2008) ise bu mekânların, sabit birer varlık olmaktan ziyade, toplulukların katılımıyla sürekli üretilen ve geliştirilen dinamik ilişki biçimleri olduğunu vurgular. Bu bağlamda, müşterek yaşam alanları, bireylerin ve toplulukların aktif katılımıyla şekillenen, kolektif sahiplenme ve toplumsal ilişki kurmanın mümkün olduğu canlı mekânlar olarak öne çıkar. Ancak, neoliberal ideolojinin baskın etkisi ve kapitalist kentleşme süreçleri, bu mekânların sıkı bir kontrol altında tutulmasına ve sermaye toplumunun yeniden üretiminde bir araç haline gelmesine neden olmaktadır. Bu durum, yaşam alanlarının tüketim ilişkileri

ekseninde şekillenmesine ve ortaklaşım mekânlarının, toplumun ekonomik sistemle uyumlu hale getirilmesinde kullanılmasına yol açmaktadır. Bu çerçevede, müşterek yerleşimlerin yeniden canlanan toplumsal birliktelik ve ortak mülkiyet anlayışlarını temsil etmesi, onların sadece fiziksel alanlar olmadığını, aynı zamanda kolektif dayanışma ve paylaşımın yaşandığı sosyal yapılar olduğunu gösterir. Ancak, bu idealin gerçekleşmesi, neoliberal politikaların getirdiği zorluklarla sınırlanmaktadır, bu nedenle müşterek yaşam alanlarının nasıl korunup geliştirilebileceği daha derinlemesine incelenmelidir.

Santos'a (2006) göre, ekonomik büyüme, küresel eşitsizlikler bağlamında her zaman gerçek kalkınmaya yol açmamaktadır. Bu nedenle, konut ve barınma alanında müşterekleşme pratiklerine dayanan kooperatif modelleri, sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir alternatifi olarak öne çıkmaktadır. Bu yaklaşımlar, yalnızca bireylerin barınma ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda kolektif yaşamı ve sosyal dayanışmayı teşvik eden toplumsal yapılar oluşturmaya hedefler. Kooperatif gibi dayanışmacı modeller, toplulukların kendi kaynaklarını demokratik bir

şekilde yönettiği ve paydaşlık, sahiplenme ve yakınlık gibi kavramlarla şekillenen müşterek mekânların sürdürülebilirliğini destekleyen yapılar olarak değerlendirilebilir. Ortaklaşım dayalı barınma modelleri, ekonomik büyüme paradigmasını yeniden sorgulayarak, özellikle küresel eşitsizliklerin arttığı bir dönemde alternatif yaklaşımlar sunmaktadır. Bu modellerin, konut ve barınma alanlarında sürdürülebilir kalkınmaya nasıl katkıda bulunabileceği konusu, mevcut örnekler üzerinden incelendiğinde bu pratiklerin geniş çaplı etkilerinin anlaşılmasına olanak tanır.

Kraftwerk1 Konut Kooperatifi, özellikle artan kentsel nüfus ve yüksek barınma maliyetleri bağlamında, alternatif çözüm modeli olarak ele alınan müşterekleşme pratiklerinin somut bir örneği olarak öne çıkmaktadır. İsviçre'nin Zürih şehrinde bulunan bu kooperatif, bireylerin hem kişisel yaşam alanlarını hem de ortak kullanım alanlarını paylaştığı bir model olarak işlev görür. Kraftwerk1 projesi, atıl kalmış kentsel bölgelerdeki arazileri kullanarak, gelire dayalı katkı düzeni ile kullanıcılarına uygun maliyetli konut sağlar. Kooperatif, enerji tasarruflu yapılar ve paylaşımlı ortak alanlar gibi özelliklerle donatılmış olup, topluluk karar süreçlerine aktif katılımı teşvik eden paylaşımcı platformları kendi bünyesinde bulundurur (Görsel 4). Gunßer'in (2003) belirttiği üzere, bu yapı bireylerin ortak mekânlara olan bağlılığını pekiştirir ve kolektif bir dayanışma ortamı yaratılmasına olanak tanır. Kraftwerk1, kendi içindeki özel barınma yapılarına entegre esnek sınırlar ve geçirgen mekânlar oluşturarak bireylerin farklı gruplarla etkileşimde bulunabileceği açık bir sosyal yapı sunar, böylece eşik mekânsallığını ve gözeneklilik kavramını destekler.

Benzer şekilde sürdürülebilir eko-köyler, müşterekleşme pratiklerini çevresel, ekonomik ve sosyal dayanıklılık ile birleştirir. Findhorn Foundation Eko-Köyü (İskoçya), yerel üretim odaklı ekonomik sistemi, enerji verimli yapıları ve topluluk içi iş birliği mekanizmalarıyla dikkat çeker (East, 2018). Ekoköyün düzeni, geniş organik gıda üretim alanlarını kendi içine entegre ederken toplu

kullanım alanlarını ve paylaşılan mekânları üst düzeye çıkaracak şekilde düzenlenmiştir. Bu, topluluğun gıda ihtiyaçlarının önemli bir kısmını karşılayan topluluk destekli tarım programları ve permakültür uygulamaları için uygun alanlar sağlar. Köy tasarımı, kaynak israfını önlemek amacıyla çamaşırhane, mutfak ve sosyal mekânlar gibi alanlar ortak kullanıma uygun şekilde düzenlemiştir. Findhorn'un sürdürülebilirlik taahhüdü, köye entegre ettiği alanlardaki konut yapılarıyla belirginleşmektedir (East, 2018). Bu yapılar, katı ekolojik ilkeleri takip ederek pasif iklimlendirme ve yüksek yalıtım özellikleriyle donatılmış evlerden oluşur (Görsel 5). Bu eko-köy, bireyler arasında paydaşlık ve sahiplenme ilkelerini güçlendirerek, sosyal bağların oluşmasını ve doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını sağlar. Böylece, East'in (2018) ifadesiyle yalnızca bireylerin yaşam standartlarını artırmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal dayanıklılığı ve çevresel sürdürülebilirliği destekleyen bir sistem sunar. Eko-köyler, genellikle *co-housing* barınma yaklaşımının bir dalı olarak değerlendirilmekte ve yerel ile küresel sürdürülebilirlik hedeflerine katkı sağlayan modeller olarak önem kazanmaktadır. Bu yapılar, sosyal, ekonomik ve çevresel dayanıklılığı mevcut barınma biçimleriyle bütünleştirerek, sürdürülebilir yaşam alanlarının nasıl oluşturulabileceğini göstermektedir.

Alternatif barınma modellerinden olan komün yapıları ise, bireysel mülkiyete dayalı yaşam alanlarından uzaklaşarak, kolektif mülkiyet ve sosyal dayanışma ilkeleri üzerine kurulu alternatif bir yaşam biçimi sunar. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde Tennessee'de bulunan The Farm, bu prensipleri benimseyerek, ortak karar alma süreçleri ve paylaşımlı ekonomik yapılarıyla dikkat çeker (Stevenson, 2014). Bu yapı, komün üyeleri tarafından kolektif bir bilinçle şekillendirilen yerleşim planları ve ortak kullanım alanlarını içerir. Her bireyin katılımıyla gerçekleşen bu planlama süreçleri, sürekli etkileşim ve bireylerin birbirinden bağımsız hareket edebilme esnekliğini desteklerken, aynı zamanda topluluğun kültürel ve sosyal bağlarını

SOLDA Kraftwerk1 Konut Kooperatifi içerisindeki katılımcı planlama toplantılarından bir görüntü (üstte) ve gelire dayalı katkı düzeni kapsamında yapı içerisinde kooperatifçe işletilen market alanı (altta) (Hugentobler, Hofer ve Simmendinger, 2015) (Görsel 4).

SOL ALTTA Findhorn Ekolojik Köyü ve köye dâhil edilen alandaki sürdürülebilir konut birimlerinin yerleşim içindeki görüntüsü (Birnbau ve Fox, 2014) (Görsel 5).

SAĞDA The Farm komününde her üyenin katılımına açık olan planlama toplantılarından görüntü (solda), 1970'lerde topluluk üyeleri tarafından toplanma alanı olarak planlanan ve yapılan çelik kubbe yapısı (sağda) (Stevenson, 2014) (Görsel 6).

SAĞ ALTTA "Green Village" topluluğundan bir görsel (solda) ve topluluk, yerel halk ve turizm projesi kapsamında dâhil olan gönüllülerin bir arada yaptıkları bambu yapılar (sağda). (Walker vd., 2024) (Görsel 7).

da güçlendirir. The Farm, ekolojik tarım alanlarından çocuk oyun alanlarına kadar çeşitli ortak kullanım alanları oluşturarak, modern şehirleşme süreçlerinde alternatif bir toplumsal yapı sunar ve müşterekleşme süreçlerine önemli katkılarda bulunur (Görsel 6).

Bu modeller, barınma sistemlerinde müşterekleşme pratiklerinin somut örneklerini oluşturarak, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkıda bulunur. Konut kooperatifleri, eko-köyler ve komün yapıları, bireyler ve topluluklar arasında paydaşlık, sahiplenme ve yakınlık gibi unsurları teşvik ederek, dayanışma ve sosyal sürdürülebilirlik temelinde daha güçlü bir toplumsal yapı yaratır. Bu tür modeller, sadece fiziksel barınma alanları sunmanın ötesine geçerek, toplulukların sosyal ve çevresel dayanıklılığını artıran önemli bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Bununla bağlantılı olarak Quijano (2006), ortaklaşım pratiklerine dayalı dayanışma ekonomilerinin üç temel yapısal yenilik sunduğunu belirtir. İlk olarak, bu ekonomiler, artık değere el konulması, eşitsiz mübadele ve sermayenin sonsuz birikimine karşı kapitalist üretim biçimine bir alternatif sunar. İkinci olarak, dayanışma ekonomileri, kapitalist sistemin bir parçası haline gelen ve ekonomik aktörlerle giderek daha fazla bütünleşen devlete karşı durur. Devlet, yalnızca hükmedenlerin ve sömürülenlerin kontrol ettiği bir araç değil, aynı zamanda hâkimiyet ve sömürü koşulları üzerine toplumsal mücadelenin verildiği bir alandır. Üçüncü olarak, bu ekonomiler, kapitalist sistemin temelinde yatan özel mülkiyet, sömürü ve tahakküm ilişkilerine karşı durarak alternatif bir sistem önerir. Bununla birlikte, günümüzde en çok

karşılaşılan hibrit modeller ise, modern tüketim odaklı kültür ile alternatif yaşam biçimleri arasında önemli bir köprü işlevi görür. Bu modeller, tüketim kültürünün yarattığı bireysel ihtiyaçlar ile toplumsal ve çevresel sorumluluklar arasında denge kurmayı amaçlar. Özellikle *co-housing* toplulukları, bu dengeyi somut bir şekilde örnekendirir. Bu topluluklar, geleneksel bireysel yaşam alanlarını korurken aynı zamanda geniş ortak kullanım alanları sunarak hem bireysel mahremiyeti hem de topluluk içi dayanışmayı teşvik eder. Bu yapılarda, ortak mutfaklar, oyun alanları ve atölyeler gibi paylaşılan mekânlar, bireyler arasında sosyal etkileşimi artırırken, aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine de katkıda bulunur. *Co-housing* toplulukları, enerji ve kaynak kullanımında verimliliği teşvik ederek, ekolojik ayak izini azaltmayı hedefler. Ayrıca, topluluk içinde alınan ortak kararlar, her bireyin sesinin duyulmasını sağlar ve demokratik bir yaşam tarzını destekler.

Eko-turizm projeleri, hibrit modellerin bir diğer örneğidir. Örneğin, Bali'deki Green Village, çevre dostu yapıları ve yerel halkla iş birliği içinde oluşturduğu ekonomik modellerle dikkat çeker (Görsel 7). Bu sistem, bir yandan turistlerin modern ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflerken, diğer yandan yerel topluluklarla ortaklaşım pratiklerini geliştiren bir ekonomik

yapı sunar (Walker vd., 2024). Green Village, Ayung Nehri'nin yamaçlarında yer alır ve yerel halkın proje katılımcıları ile birlikte ürettiği bambu ev ve villadan oluşur. Yerel halkın tarım üretimi ile iş birliği yaparak, organik permakültür sistemlerini destekleyen bu model, yerel ekonomiye destek sağlarken çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine de katkıda bulunur. Eko-turizm projeleri, yerel topluluklarla uyum içinde sürdürülebilir turizm pratiklerinin nasıl geliştirilebileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

Yarı kooperatif yapılar da hibrit modellerin bir başka örneğidir. Örneğin, İsveç'teki Stockholm Konut Kooperatifleri, bireylerin belirli bir mülkiyet hakkı elde etmesine izin verirken, topluluk içinde ortak kullanım alanlarının yönetimini ve bakımını kooperatif üyelerine bırakır. Bu model, bireysel mülkiyet hakkını tamamen ortadan kaldırmadan kolektif dayanışma ve müşterekleşme süreçlerini teşvik eder (Bengtsson, 2024).

Hardin'in (1968) vurguladığı gibi, bu hibrit modellerin başarıya ulaşması, paylaşılan değerlerin ve dayanışma biçimlerinin sürdürülebilir şekilde korunmasını sağlayan denetim mekanizmalarının varlığına bağlıdır. Merkezi bir denetim mekanizması, toplulukların sınırlarını ve kaynakların kullanımını düzenleyerek çatışmaları önlerken, yasal düzenlemeler ise bu sistemlerin sürdürülebilirliğini garanti

altına alır. Bu mekanizmalar, hibrit modellerin hem mevcut tüketim odaklı kültüre uyum sağlamasını hem de bu kültürden bağımsız sürdürülebilir alternatifler geliştirmesini mümkün kılmaktadır. Müşterek yerleşimler, günümüz sermaye odaklı toplumlarına ve neoliberal politikalarına karşı direniş gösteren, kolektif ve ortak mülkiyete dayalı alternatif yaşam biçimlerini sunarlar. Bu yaşam alanları, topluluk katılımıyla sürekli üretilen ve geliştirilen mekânlar olarak fonksiyon görürler. Ne var ki, neoliberal ideolojinin bu alanları kontrol etme eğilimi, onları kapitalist kentleşme süreçlerinin bir parçası haline getirerek tüketim ilişkileri ekseninde yeniden şekillendirmektedir (Gibson-Graham, 2006).

Gözeneklilik kavramı, bu dinamik süreçlerde kritik bir rol oynar; toplulukların içsel ve dışsal etkileşimlerini kolaylaştırarak daha katılımcı ve geçirgen bir toplumsal yapı oluşturur. Heterotopya, bu geçirgen yapıların çeşitliliğini ve dinamizmini vurgular, farklı sosyal grupların bir arada, ancak ayrı ayrı ve özgürce hareket edebilmelerini mümkün kılar. “Bir arada olma” olgusu ise, bu mekânsal ve toplumsal yapıların temelini oluşturur; sahiplenme, paydaşlık ve yakınlık alt kavramlarıyla, bireylerin ve grupların mekânları ve kaynakları nasıl değerlendirdiklerini ve bu mekânlarda nasıl bir topluluk duygusu yarattıklarını şekillendirir.

Örneğin, kooperatifler ve ekoköyler, sahiplenme ve paydaşlık ilkelerini güçlendirerek, bireylerin yaşam standartlarını yükseltmeye ve sosyal bağları derinleştirmeye yönelik stratejiler geliştirir. Yakınlık, topluluk üyeleri arasında, ortak değerler ve kültürel bağlamda paylaşılan anlayışlar yoluyla güçlendirilir. Bu bağlamda, Gibson-Graham'ın (2006) kolektif mülkiyet ve dayanışma üzerine kurulu toplumsal yapılar tasarımı, bireylerin ve toplulukların bir arada yaşama biçimlerini yeniden şekillendirirken, tüketim odaklı dünyada yeni bir paradigmanın yayılmasını da teşvik eder. Bu paradigma, sadece fiziksel barınma alanlarını sunmanın ötesine geçerek, sosyal, ekonomik ve çevresel dayanıklılığı artıran toplulukların oluşumuna zemin hazırlar, böylece daha adil ve sürdürülebilir bir toplumsal yapı

kurulmasına katkıda bulunur.

Buna rağmen, müşterek yerleşimlerin kolektif dayanışma ve paylaşımın yaşandığı sosyal yapılar olarak işlev görme potansiyeli, neoliberal politikaların getirdiği zorluklar nedeniyle tehdit altındadır. Bu tehditler arasında, özelleştirme ve pazar odaklı düzenlemelerin yaygınlaşması, toplulukların kendi kaynaklarını yönetme ve ortak karar alma süreçlerine müdahale edebilir. Neoliberal politikalar, müşterek alanların ve kaynakların bireysel çıkarlar için sermayeye dönüştürülmesini teşvik ederek, kolektif kullanım ve yönetim ilkelerini zayıflatır. Bu durum, toplulukların sosyal bağlarını ve müşterek yaşam alanlarını sürdürme kabiliyetlerini olumsuz yönde etkiler, böylece müşterek yerleşimlerin sürdürülebilirliğini ve etkinliğini tehlikeye atar.

Santos (2006) ekonomik büyüme ve küresel eşitsizlikler bağlamında gerçek kalkınmayı sorgularken, kooperatif modelleri ve müşterekleşme pratiklerinin barınma ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp sosyal dayanışmayı teşvik eden sürdürülebilir toplumsal yapılar oluşturabileceğini öne sürmektedir. Bununla birlikte, bu alternatif yaşam ve barınma modelinin devamlılığı için bu yapıların toplum üzerindeki sosyal ve ekonomik etkileri, özellikle yerel topluluklar üzerindeki dayanışmacı etkileşimler açısından değerlendirilmelidir. Bu tür modeller, toplulukların kendilerini sürdürülebilir ve bağımsız hale getirmelerini sağlayarak, merkezi otoritelerin ve pazar güçlerinin baskısına karşı bir dayanak noktası sunar. Ancak, bu bağımsızlığın korunması ve geliştirilmesi, yerel yönetimler ve topluluk liderleri tarafından desteklenen politik ve hukuki çerçevelerle sağlanmalıdır. Ayrıca, bu yapıların başarısı, içerisinde yaşayan bireylerin bu mekânlara olan bağlılıkları ve aktif katılımları ile doğrudan ilişkilidir. Topluluk üyelerinin karar alma süreçlerine eşit ve aktif katılımı, bu modellerin sürdürülebilirliğini ve etkinliğini artırarak, genel olarak toplumsal dayanışmayı ve ekonomik adaleti güçlendirir. Bu çerçevede, dayanışma ekonomileri ve alternatif barınma modelleri, modern tüketim toplumunun ötesine geçerek, daha

adaletli ve dengeli bir toplumsal yapı oluşturma potansiyeline sahiptir.

Özetle, müşterek yerleşim modellerinin tüketim odaklı dünyada yeni bir paradigma oluşturma potansiyeli, kapitalizmin sınırlarını zorlayan ve alternatif toplumsal yapılar oluşturma imkânı sunan kritik bir öneme sahiptir. Bu tür yapılar, modern kapitalizmle alternatif yaşam biçimleri arasında köprüler kurarak, bireylerin ve toplulukların sosyal, ekonomik ve çevresel dayanıklılığını artıran sürdürülebilir yaşam alanları sunmaktadır. Barınma pratiklerinin ve yaşam alanlarının kalitesini artırmak ve daha adil bir toplumsal yapı inşa etmek için, bu yeni yönetim ve yaşam biçimlerinin yalnızca uygulama üzerinden değil teorik alt yapı olarak da daha fazla araştırılması ve desteklenmesi gerekmektedir.

7. Sonuç

Bu çalışma, barınma mekânlarının müşterekleşme pratikleri ekseninde yeniden ele alınmasını ve “bir arada olma” olgusunun mekânsal olarak yapılanmasına yönelik olarak gözeneklilik, eşik mekânsallığı ile heterotopya kavramları üzerinden bir kavramsal çerçeve geliştirilmesini amaçlamıştır. Günümüz kentsel bağlamında, neoliberal politikaların etkisi altında barınma mekânlarının giderek daha izole ve bireysel mülkiyete dayalı bir yapıya büründüğü, toplumsal dayanışma ve sosyal bağların zayıfladığı görülmektedir. Müşterekleşme pratiklerine dayalı modeller, bu sorunlara yönelik etkili alternatifler sunma potansiyeline sahiptir.

Gözeneklilik kavramı, farklı toplulukların bir araya gelebileceği, etkileşimde bulunabileceği ve kendilerini ifade edebileceği açık ve geçirgen mekânlar yaratma açısından önemli bir rol oynamaktadır. Eşik mekânsallığı ve heterotopya kavramlarıyla birlikte ele alındığında, bu tür mekânlar, bireylerin yalnızca fiziksel barınma ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda sosyal dayanışmayı güçlendiren ve kültürel çeşitliliği destekleyen dinamik alanlar olarak işlev görebilmektedir. Bu mekânlar, toplumsal bağların güçlenmesine, kolektif karar alma süreçlerinin teşvik edilmesine ve sürdürülebilir bir kent yaşamının inşasına katkıda bulunmaktadır.

Türkiye bağlamında, müşterekleşme pratikleri, özellikle kentsel dönüşüm projeleri ve sosyal konut politikaları

açısından önemli bir potansiyel sunmaktadır. Ancak, piyasa odaklı ve rant temelli yaklaşımların hâkim olduğu mevcut kentsel politikalar, bu tür dayanışma odaklı yaklaşımların hayata geçirilmesini büyük ölçüde sınırlamaktadır. Sosyal konut girişimlerinde ve kentsel dönüşüm projelerinde, dayanışma ve katılımı önceleyen yaklaşımlar yerine piyasa merkezli çözümlerin tercih edilmesi, sosyal adalet ve toplumsal dayanışma hedeflerine ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, topluluk temelli kooperatif modelleri, ekolojik köyler ve komün yapıları gibi örnekler ile hibrit modeller müşterekleşme pratiklerini somutlaştırarak hem toplumsal dayanıklılığı hem de çevresel sürdürülebilirliği destekleyen yapılar sunmaktadır.

Bu tür modeller, paydaşlık, sahiplenme ve yakınlık gibi sosyal bağları güçlendirerek toplulukların mekânsal ve ekonomik ihtiyaçlarına kolektif çözümler üretmektedir. Örneğin, topluluk odaklı konut kooperatifleri veya sürdürülebilir ekoköy projeleri, bireylerin ortak kaynakları paylaşarak bir arada yaşamalarına olanak tanımaktadır. Gözeneklilik ilkesiyle tasarlanan geçirgen mekânlar, topluluklar arasındaki sosyal bağları güçlendirirken, farklı grupların etkileşimde bulunabileceği açık ve kapsayıcı bir yapı ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma, barınma mekânlarının müşterekleşme pratikleri doğrultusunda yeniden düşünülmesi gerektiğini savunmaktadır. Gözeneklilik, eşik mekânsallığı ve heterotopya gibi kavramların bir arada ele alınması, bireyler ve topluluklar arasında dayanışmayı teşvik eden, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliği destekleyen bir kent yaşamı inşa etmek için güçlü bir çerçeve sunmaktadır. Türkiye’de müşterekleşme pratiklerini, sosyal konut politikaları ve kentsel planlama süreçlerinin merkezine yerleştirmek, yalnızca bireysel ihtiyaçları değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı ve adaleti gözetken bir kentsel dönüşüm anlayışını mümkün kılabilir. Bu tür bir dönüşüm, bireyler ve topluluklar arasındaki sosyal bağları güçlendirerek, daha kapsayıcı ve demokratik bir kent yaşamı için gerekli temelleri sağlayacaktır. ■

KAYNAKLAR

- Adaman, F., Akbulut, B., Kocagöz, U. (2017). *Herkesin herkes için: Müşterekler üzerine eleştirel bir antoloji*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Angus, I. (2023). *The war against the commons: Dispossession and resistance in the making of capitalism*. NYU Press.
- Aytaç, Ö. (2007). Kent mekânlarının sosyo-kültürel coğrafyası. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 199-226.
- Aykaç, A. (2018). *Dayanışma ekonomileri: Üretim ve bölüşüme alternatif yaklaşımlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Baudrillard, J. (1995). Bir tüketim kuramı üzerine (O. Kunal, Çev.). *Cogito*, 5, 89-102.
- Bengtsson, B. (2024). The changing role of cooperatives in the Swedish housing regime – a path dependence analysis. *Housing Studies*, 1-21. <https://doi.org/10.1080/02673037.2024.2326156>
- Benjamin, W. (1993). *Pasajlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berggren H. M. (2016). Cohousing as civic society: Cohousing involvement and political participation in United States. *Social Science Quarterly*, 98(1), 57-72.
- Birnbaum, J. ve Fox, L. (Ed.) (2014). *Sustainable [r] evolution: Permaculture in ecovillages, urban farms, and communities worldwide*. North Atlantic Books. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/bahcesehir-ebooks/detail.action?docID=6089363>
- Bocock, R. (1997). *Tüketim* (İ. Kutluk, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Borch, C. ve Kornberger, M. (2015). *Urban commons: Rethinking the city*. London: Routledge Press.
- Bollier, D. ve Helfrich, S. (Ed.) (2012). *The wealth of the commons: A world beyond market and state*. Massachusetts: Levellers Press.
- Botsman, R. ve Rogers, R. (2010). *What's mine is yours: The rise of collaborative consumption*. Harper Business.
- Çağlar, Ö. (2013, 29 Mayıs). *Taksim Gezi Parkı nöbetinde ikinci gün*. Agos Gazetesi. <https://www.agos.com.tr/yazi/5065/taksim-gezi-parki-nobetinde-ikinci-gun>.
- De Angelis, M. (2001). Marx and primitive accumulation: The continuous character of capital's 'enclosures'. *The Commoner*, 2(1), 1-22. <https://thecommoner.org/wp-content/uploads/2019/10/Marx-and-primitive-accumulation-deAngelis.pdf>
- East, M. (2018). Current thinking on sustainable human habitat: The Findhorn Ecovillage case. *Ecocycles*, 4(1), 68-72. <https://www.ecocycles.net/ojs/index.php/ecocycles/article/view/107/109>
- Federici, S. (2022). Primitive accumulation, globalization and social reproduction. B. Skeggs, S. Farris, A. Toscano, S. Bromberg (Ed.), *Handbook of Marxism* içinde (s. 633). SAGE Publications.
- Foucault, M. (1984). Of other spaces: Utopias and heterotopias. *Architecture, Mouvement, Continuité* 5, 46-49.
- Gibson-Graham, J. K. (2006). *A postcapitalist politics*. University of Minnesota Press.
- Gunßer, C. (2003). *Stadtquartiere: Neue architektur für das leben in der stadt*. Stuttgart, München: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Gürbilek, N. (1992). *Vitrinde yaşamak*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hardin, G. (1968). The tragedy of the commons: The population problem has no technical solution; it requires a fundamental extension in morality. *Science*, 162(3859), 1243-1248. DOI: 10.1126/science.162.3859.1243
- Hardt, M. ve Negri, A. (2004). *Çokluk: İmparatorluk çağında savaş ve demokrasi* (B. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2012). *Ortak zenginlik* (B. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Harvey, D. (2008). *Social justice and the city*. University of Georgia Press.
- Harvey, D. (2013). *Asi şehirler: Şehir hakkında kentsel devrime doğru* (A.D. Temiz, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Hayden, D. (1982). *The grand domestic revolution: A history of feminist designs for American homes, neighborhoods, and cities*. The MIT Press.
- Hugentobler, M., Hofer, A., Simmendinger, P. (Ed.). (2015). *More than housing: Cooperative planning - A case study in Zurich*. E-Book, Walter de Gruyter GmbH.
- İslam, T. (2009). *Sulukule before* [Fotoğraf]. İnura İstanbul Conference 2009: (Law No. 5366-based) Urban Renewal Processes in the Historic City. Erişim tarihi: 22 Aralık 2024, <https://inuraistanbul2009.wordpress.com/workshops/law-no-5366-based-urban-renewal-processes-in-the-historic-city/>
- Jack, T. ve Ivanova, D. (2021). Small is beautiful? Stories of carbon footprints, socio-demographic trends and small households in Denmark. *Energy Research and Social Science*, 78, 102130. <https://doi.org/10.1016/J.ERSS.2021.102130>.
- Le Goix, R. (2002). Les gated communities en Californie du Sud, un produit immobilier pas tout à fait comme les autres. *L'Espace Géographique*, 31(4), 328-344.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Wiley Blackwell.
- Lofland, L. H. (2017). *The public realm: Exploring the city's quintessential social territory*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315134352>
- Manzo, L.C. ve Perkins, D.D. (2006). Finding Common Ground: The Importance of Place Attachment to Community Participation and Planning. *Journal of Planning Literature*, 20(4), 335-350.
- Marcmann B., Hanssen K., Christensen, T. (2018). Sustainable Living and Co-Housing: Evidence from a Case Study of Eco Villages. *Built Environment*, 38(3), 413-429.
- Marx, K. (2011). *Kapital: Ekonomi pratiğin eleştirisi. Cilt:1*. İstanbul: Yordam Kitap.
- McCamant K. ve Durrett C. (2011). *Creating cohousing: Building sustainable communities*. New Society Publishers.
- Ostrom, E. (2002). Reformulating the commons. *Ambiente & Society*, 5(10), 5-25.
- Özdeniz, D. (2016). *Kentsel toplumsal hareketlerin kentlerin dönüşümüne etkilerinin değerlendirilmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Quijano, A. (2006). Alternative Production Systems?. B. de Sousa Santos (Ed.) *Another production is possible: Beyond the capitalist canon* içinde (ss. 417-445). Londra: Verso.
- Roemer J. (1989). A public ownership resolution of the tragedy of the commons. *Social Philosophy and Policy*, 6(2), 74-92.
- Santos, B. de S. (2006). *The rise of the global left: The world social forum and beyond*. Londra: Zen Books.
- Sennett, R. (1996). *Kamusal insanın çöküşü* (S. Durak ve A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sohn, H., Kousoulas, S., Bruyns, G. (2015). Introduction: Commoning as differentiated publicness. *Delft Architecture Theory Journal*, 9(1), 1-8.
- Stavrides, S. (2016). *Kentsel heterotopya: Özgürleşme mekânı olarak eşikler kentine doğru* (A. Karatay, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Stavrides, S. (2018). *Müşterek mekân: Müşterekler olarak şehir* (C. Saraçoğlu, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Stevenson, D. (2014). *The farm then and now: A model for sustainable living*. New Society Publishers.
- Taşar, O. ve Çevik, S. (2009). Sosyal Konut ve Konut Sektöründe Devlet Müdahalesi: Avrupa Ülkeleri ve Türkiye. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 133-163.
- Tummers L. (2015). The re-emergence of self managed co-housing in Europe: A Critical review of co-housing research. *Urban Studies*, 53(10), 2023-2040.
- Walker, T., Demir, E., Machnik-Kekesi, G., Kelly, V. (Ed.). (2024). *Sustainable tourism: Frameworks, practices, and innovative solutions*. Palgrave Macmillan.
- Walljasper, J. (2015). *Müştereklerimiz: Paylaştığımız her şey* (Ö. D. Gürkan, S. Sökmen, E. Can, Yay. Haz.). (T. Birkan, S. Kılıç, M. Gürsoy Sökmen, Ö. Çelik, B. Cezar, B. Doğan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Woolcock, M. (1998). Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework. *Theory and Society*, 27, 151-208.